
LUKA PROŠIĆ

DA LI JE MOGUĆA FILOZOFIJA RELIGIJE?

ANDRIJA KREŠIĆ: *FILOZOFIJA RELIGIJE*,
NAPRIJED, ZAGREB, 1981.

Možda je ovaj prikaz *Filosofije religije* Andrije Krešića za neke čitaoce već zakasnio. Knjiga je izdata 1981. godine i verovatno je većina tiraža prodana. To je dobro za autora, ali je za mene teže. Teže je biti na kraju, nego na početku.

Filozofi su — počev od onih najstarijih do savremenih — dosta govorili o problemima religije. Međutim, u našem vremenu religijom se bave ne samo filozofi i teolozi, već i drugi, raznih struka i specijalnosti. S obzirom na takvo stanje opravdano je postaviti i pitanja: Šta je filozofija religije? Kako je ta filozofija moguća u jednom povesnomo smislu? Na kom se osnovnom metodološkom stanovištu može izgrađivati? Ova pitanja u najvećoj meri pokreće implicitno ili eksplicitno i Krešićeva studija. Odgovori na njih su danas nesumnjivo različiti i sporni.

Krešić u *Napomenama o metodi* ističe i sledeće: »Religiju možemo proučavati empirijski, po odabranim uzorcima na manjem ili većem prostoru, u kraćem ili dužem vremenu, nalazeći joj objašnjenje i značenje u širem kontekstu kulture. Međutim, cijela filozofska istina o religiji je cjelina historije religije data u teorijskom obliku.« Iz ovih stavova proizlazi da se mogućnost zasnivanja filozofije religije u našem vremenu vezuje, pre svega, za određivanje njenog predmeta. Šta je njen predmet? To je *celina* istorije religije, kako je navedeno u gornjem stavu. Ta celina istorije religije može se dati u teorijskom obliku, odnosno u filozofiji religije.

Filozofija religije ovako predmetno zasnovana (teorijski oblik na osnovu celine istorije reli-

gije) imala bi svoje povesno opravdanje i mesto u savremenoj filozofiji. Takvo određenje njenog predmeta moralo bi je u principu, u polazištu činiti modernom, savremenom i odvajati od ranijih filozofija religije, koje su se razvijale uz i u okviru filozofije, na osnovu drukčijeg predmetnog određenja i, naravno, metodoloških osnova. Druga proučavanja religije mogu doprinositi izgrađivanju filozofije religije, ali je ne mogu zameniti. Krešić, istina, u *Napomenama o metodi* ne govori neposredno o mogućnostima filozofije religije, ali se ti stavovi podrazumevaju i slede iz njenog predmetnog određenja.

Krešić ističe i razliku između istorije religije i filozofije religije: »Pitajući se o istini religije filozofija se obraća historiji religije, ali to ne znači da se sama pretvara u neku opću historiju religije. Filozofska teorija religije ostavlja historiji religije da utvrđuje što se sve zbivalo s religijom u toku vremena, tj. kada se nešto dogodilo, kako i zašto.« Opšti je, dakle, stav da usmerenje filozofije religije na istoriju religije i, naravno, na druge nauke omogućava dublje, potpunije prodiranje u suštinu religije. Ovakvo usmerenje zahteva i veoma razvijen na naučna saznanja o religiji, pre svega istraživanje njenog istorijskog razvoja.

Sigurno je da i ovakvo određenje predmeta filozofije religije nameće niz pitanja i problema koji se moraju rešavati u izgrađivanju same filozofije religije. Jedno od tih pitanja ističe i Krešić, naime reč je o shvatanjima koja ističu i forsiraju hrišćansku religiju kao neku vrstu istorijski završenog oblika religije u odnosu na druge, pre svega, istočne religije, kao niže istorijske oblike. Teško se možemo složiti sa stavom da bi hrišćanstvo zbog određenih promena u savremenom dobu, moglo voditi ka jednoj univerzalnoj religiji. Ponajviše, ne zbog toga što su istraživanja o hrišćanstvu, obimnija i potpunija nego što je to kod drugih religija, već, upravo, zbog samog hrišćanstva kao takvog, zbog njegovog istorijskog razvoja. Očigledno je već iz ovoga da se u pristupu samom predmetu filozofije religije — istoriji religije i njenom uopštavanju javljaju određene teškoće, koje se izgleda ne mogu izbeći. Te teškoće idu iz nekih objektivnih uslova i datosti i nužno vode ka određenim pitanjima, koja se odnose i na samu filozofiju religije.

Drugi problem koji Krešić postavlja, a koji nužno sledi iz određenja predmeta filozofije religije jeste problem metode. Osnovna, polazna metoda u zasnivanju filozofije religije jeste istorijsko-teorijska metoda. »Historijsko-teorijska metoda zahteva da se otkrije šta iz če-

ga slijedi u zbiru religijskih sadržaja. (Nije svejedno, na primjer, slijedi li vjera u boga iz vjere u zagrobni život ili obrnuto.) Prema tome logički red tema nije proizvoljan, nego je teorijska reprodukcija historijskog reda.« Međutim, Krešić na kraju *Napomena o metodi* kaže i sledeće: »Ovo razmatranje religije 'dopušta predmetu da govori o sebi', tj. daje prednost historijskom svjedočenju same religije o sebi prema posmatranju i sudenju izvana.« Normalno je da se u istorijsko-teorijsku metodu ugrađuje i »govor predmeta o sebi«. Ali otuda postoji i jedna napetost među njima koja može voditi određenim problemima. Ovo pitanje se razrešava jedino ukoliko se stvarno razvije istorijsko-teorijska metoda i ukoliko joj »govor predmeta o sebi« služi kao metodološki postupak. Dopuštanje da »predmet govori o sebi« znači u osnovi istražiti sam predmet, znači njegovo misaono savlađivanje i odmeravanje. To istovremeno omogućava da se razbiju i izrečene predrasude o predmetu, ali i da se koristi i ono što je istinski govor o predmetu. Međutim, ovakav fenomenološki stav, po svojoj prirodi nosi, ukoliko se ostane samo na njemu, i svoja ograničenja. Pored svoje strogosti i objektivnosti, on nema snage da religijske fenomene izvuče iz njihove prošlosti na svetlost današnjeg vremena. Fenomenološka metoda nema snagu da dosegne do celine istorijskih fenomena. »Govor predmeta o sebi« isključuje govor konkretnog društveno-istorijskog subjekta, koji je uvek i govor sadašnjosti i budućnosti i taj metod, ukoliko se ostane samo na njemu, vodi ka svojevrsnom pozitivizmu, odnosno ostajanju u »blizini« samog predmeta.

Krešić je, u skladu sa postavljanjem osnovnih predmetnih i metodoloških određenja u ovoj knjizi izgradio jednu filozofiju religije koja je nesumnjivo savremena i celovita ne samo po izvođenju svojih osnovnih polazišta (koliko je to bilo moguće), već (ako bi se tako moglo reći) po znanju i poznavanju i religijsko-istorijskih fenomena i različitih stavova i mišljenja o njima velikog broja autora, počev od najstarijih do savremenih. (U indeksu imena navedeno ih je oko 180).

Namera ovog prikaza nije dublje ulaženje u sadržinu ove studije. Za našu svrhu može se statati i izvana. Pa ipak, potrebno je za čitaoce dati nekoliko informacija o sadržinskoj strukturi ove knjige. Krešićeva studija pored *Napomena o metodi*, bibliografije domaće i strane literature i indeksa imena, ima tri dela: *O religiji*; *O smrti i besmrtnosti*; *O božanstvu*. U okviru tih velikih celina izdvojenosti se posebni delovi. Tako, na primer, u prvom delu postavlja se pitanje šta je religija, zatim se ras-

pravlja o otkrovenju i dualizmu istine, sekularizacije religije, odnosu religije i filozofije. U drugom delu izložena su shvatanja o smrti i besmrtnosti i religiji. U trećem delu govori se o bogu, o dokazima za njegovu egzistenciju, o bogu i svetu i bogu i čoveku.

Ova spoljašnja forma Krešičeve knjige izgleda možda škрто i siromašno, međutim, to je samo prividno. Izvanrednim analizama, preciznim izrazom i jednom vrstom ekonomičnosti jezika, koja ne ograničava, već samo produbljuje i obogaćuje, letimičnim »gledanjem« suštinskog, do koga se dolazi dugotrajnim istraživanjem, u ovoj studiji Andrije Krešića razotkriva se sva složenost problema dugotrajne religiozne egzistencije. I treba odmah izbeći moguće nesporazume: bez obzira na moguća pitanja (jedna dublja studija bi ih sigurno pokazala i nametnula) ovo delo ulazi u red onih koja ostaju trajna po svojim duhovno-kulturnim vrednostima.

